

ens gjorde det). Vi vet inte vilka löften som byttes mellan paret eller när – kronologin är oklar på grund av fåtliga källor. Vad vi vet är att Peder Särkilax gjorde testamente till förmån för sin ”forsije Margrete Cornelij dotter” på sitt lösöre i maj 1524. För mannen som bevittnade detta på Tövsala prästgård var Margareta prästens hushållerska, inte en ”ung tysk brud”. Om förhållandet hade presenterats öppet som ett äktenskap skulle Särkilax troligen ha blivit exkommunicerad och Åbo-biskoparna hade varit tvungna att ställa honom inför rätta. Ändå kom det fram vittnesmål att Peder och Margareta ansågs (och var) lagligen trolovade. De tidiga präst-äktenskapen i Åbo verkar ha varit diskreta affärer som möjligtvis firades i en liten cirkel snarare än provokativa publika performancer som Olavus Petris bröllop i Stockholm.

Trots att Heininen i dessa få detaljer i mitt tycke kunde ha dragit en aning mindre långtgående slutsatser på basis av källorna, är boken i sin helhet mycket balanserad och dess argumentation trovärdig. Analyserna av Agricolas texter och källorna han brukade – som till exempel Schwenckfeldarnas bönebok – demonstrierar hur Agricolas reformation var humanistisk och en aning eklektisk. Dock stod han fast bakom Luthers tankar och den lutherska reformationens centrala dogm att inte gärningar utan Guds nåd öppnar portarna till paradiset. Heininen diskuterar grundligt Agricola som översättare och vi lär oss hur den ”ovanligt språkligt begåvade” Agricola jobbade samt att hans översättningar vittnar om att han demonstrerade ”själständighet och omdömesförmåga”. Även hans bibliotek analyseras.

Bokens layout är luftig och elegant. Boken är illustrerad med ett femtiotal färgbilder – bildkällorna är listade i boken (s. 394–395), men inte i detalj (till exempel anges bara Kungliga biblioteket, Riksarkivet och Nationalbiblioteket). Detta betyder att man inte vet i vilken arkivserie man hittar dokumentet eller från vilket manuskript bilden är tagen, vilket är beklagligt. Detsamma

gäller Heininens finska Agricola-biografi från 2007.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att den ledande Agricola-experten Heininens fina och mångsidiga biografi är ett mycket välkommet tillägg till den knappa Agricola-litteratur som finns tillgänglig på andra språk än finska. Boken kan varmt rekommenderas för alla som intresserar sig för svensk reformations-, idé- och kyrkohistoria.

Mia Korpiola
Professor, Åbo

Anssi Ollilainen. *Bo Giertz om prästämbetet: Uppdragets teologi*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2018. 437 s.

Prästen och biskopen Bo Giertz (1905–1998) var en av de mest inflytelserika teologerna i Sverige under 1900-talet. För den stora allmänheten har han antagligen blivit mest känd för sitt motstånd mot kvinnliga präster. Även om Giertz författade många böcker är han särskilt känd för sin bok *Stengrunden*, som utkommit i ett stort antal upplagor. Som son till en läkare och ateist började han själv studera till läkare i Uppsala men blev övertygad om att ateismen inte höll och kom i stället att läsa till präst. Sin teologi formulerade han i ett stort antal skrifter vilka även speglar diskussionerna i samtiden. Författarskapet gjorde honom känd i Sverige och bidrog till att Giertz, direkt från en komminister-tjänst, valdes till biskop 1949, vilket han verkade som fram till 1970.

Anssi Ollilainen har i en omfattande och innehållsrik avhandling undersökt Giertz teologi genom att granska hans antropologi, bibelsyn, ecklesiologi och syn på prästämbetet i en utvecklingsmässig analys och satt denna i relation till luthersk och ekumenisk ämbetssteologi. Särskilt läggs tonvikten vid Giertz teologi om prästämbetet. Boken är indelad i sex kapitel, varav kapitlet som behandlar prästämbetet är det mest omfattande. Material som används i avhandlingen är bland annat Giertz herdabrev,

prästvigningstal och tryckta ämbetsberättelser men även de böcker och artiklar som han publicerade. Forskningen har endast undantagsvis använt sig av de skrifter som publicerades av Giertz under 1950–1980-talen, vilket således är ett nytt grepp i relation till tidigare studier. Ett viktigt bidrag är här att avhandlingen på ett mer sammanhållet sätt undersöker Giertz teologi under hela hans aktiva tid. Därmed kan vi följa utvecklingslinjer och brytpunkter i hans tänkande kring olika teologiska frågor.

Jag kommer särskilt att uppehålla mig vid synen på ämbetet som Ollilainen utreder noggrant i sitt huvudkapitel. Predikouppdraget är utmärkande för Giertz tolkning av prästämbetet och visar att bibelordet står i främsta rummet och inte nattvarden som exempelvis hos Gunnar Rosendal (1897–1988). Att han så tydligt framhåller prästämbetet som grundat på gudomlig instiftelse menar Ollilainen har att göra med debatten om ämbetsreformen under 1950-talet, i vilken andra teologer hävdade ämbetets funktioner. Prästvigningen ses hos honom som överlägsen i förhållande till den inre kallelsen och prästen blir i denna evangelisk-katolska tolkning kallad och utsänd av Kristus vid prästvigningen. Samtidigt ses den inre kallelsen som mer central än församlingens val, vilket inte tillmäts någon nämnvärd betydelse. Giertz härleder heller inte prästämbetet ur det allmänna prästadömet, dopet är grunden för det senare men betoningen hos det förra ligger mer på tron än på dopet. Han pekar ständigt på skillnaden mellan allmänt prästadöme och särskilt prästämbete, vilket enligt Ollilainen visar på en avvikelse från en utbredd ekumenisk linje från *Lumen gentium* (1964) via *Faith and Order* i Leuven 1971 till ”Baptism, Eucharist and Ministry” (BEM; 1982). Dessutom avviker Giertz tydligt från den funktionella tolkningen av ämbetet som i Sverige företräddes av tongivande teologer som Ruben Josefson (1907–1972), Gustaf Wingren (1910–2000) och Per Erik Persson.

En intressant utvecklingsmässig linje som påvisas i boken är att Giertz under

1940-talet hade stort förtroende för biskopsämbetet men att han delvis förlorade detta under det kommande decenniet. Biskopsämbetet hade under 1800-talet fått utstå en omfattande kritik på grund av biskoparnas förmenta konservatism i riksdagen. Den antiklerikala kritiken mot det högre prästerskapet återkom i slutet av 1800-talet genom den tidiga socialdemokratien. Giertz kritiserar dock snarast ämbetet utifrån en konservativ position när han anför Bibelns och kyrkans tradition som argument mot den ämbetsreform som flera biskopar till hans besvikelse stödde. Som Ollilainen visar var det troligen stödet för ämbetsreformen som gjorde att Giertz ändrade sin inställning till biskopsämbetet. Reformen sågs nämligen av honom som ett tecken på en kris i Svenska kyrkan, relaterad till bibelsyn och tradition. Ett tydligt tecken på förändringen var den förskjutning som ägde rum i synen på relationen mellan präst och biskop. Giertz hävdade i *Kristi kyrka* (1939) att ämbetets delning var baserad på gudomlig rätt men i *Trons ABC* (1971) skrev han att den var baserad på mänsklig rätt. I det senare författarskapet betraktade Giertz, i motsats till BEM, inte biskopsämbetet som en helt nödvändig del av kyrkan även om han ansåg att det borde bevaras.

Avhandlingen har flera förtjänster varav några redan har nämnts. Även om den är innehållsrik är den samtidigt lättläst, vilket innebär att även andra än experter kan ta till sig dess innehåll. Den ger på ett överskådligt sätt en inblick i hur olika händelser och personer påverkade Giertz teologiska utveckling, vilken Ollilainen demonstrerar har eklektiska drag. Den stora mängd primärkällor av Giertz hand som används, särskilt efter 1940-talet, gör att forskningen bidrar med nya perspektiv och ett exempel är användandet av prästvigningstalen. Utvecklingen av Giertz teologi om prästämbetet i ett längre perspektiv ger viktiga nya perspektiv i förståelsen av hans ecklesiologi. En fråga som inställer sig vid en genomläsning av den stora textmassan är vad som är huvudärendet i

avhandlingen. Forskningsfrågan sägs vara att undersöka Bo Giertz teologi om prästämbetet, men huvudkapitlet om prästämbetet inleds först på sidan 221. Även om de inledande kapitlen ger viktiga ingångar i såväl Giertz teologi som i den bredare samhällskontexten kunde enligt min mening större tonvikt lagts vid just analysen av prästämbetet i relation till tidigare forskning. Författaren söker studera både Giertz teologi i dess helhet och hans syn på prästämbetet vilket ger ett något splittrat intryck. De biografiska elementen kunde även ha tonats ned något till förmån för den självständiga analysen och tydliggörandet av forskningsresultaten i relation till de teoretiska utgångspunkterna. Texten tenderar stundtals att bli en aning deskriptiv till sin karaktär, vilket förmodligen har att göra med att så mycket ska utredas och detta tror jag kunde ha avhjälpats genom en tydligare avgränsning. Trots dessa avslutande anmärkningar kan det konstateras att avhandlingen ger en mycket god ingång till Bo Giertz teologi och att Ollilainen med sin studie bidrar med flera helt nya forskningsresultat.

*Jakob Evertsson
Docent, Enköping*

**Magdalena Waligórska & Tara Kohn (red.).
Jewish Translation – Translating Jewishness.
Berlin: De Gruyter. 2018. 533 s.**

Den moderna hebreiska poesins store pionjär, Chajim Nachman Bialik (1873–1934), jämförde läsning via översättningar med att ”kyssa bruden genom en slöja”. Den judiska litteraturen spänner över årtusenden och mängder av språkvärldar: från antika pergamentrullar på arameiska till dagens litterära estrader i Warszawa, Buenos Aires och Tel Aviv. Texter som ursprungligen författades i judisk kulturmiljö på hebreiska, grekiska, judeo-arabiska, judeo-persiska, latino och jiddisch översätts ständigt till all världens tungomål. Även om undertecknad exeget kan hålla med Bialik om originalspråkets intimitet, ligger det i den judiska

litteraturhistoriens natur att berättelsens brud behängs med slöjor, vissa skirare än andra. Den judiska litteraturen är polyglott, så mycket är säkert. Men vad kännetecknar egentligen ”judisk litteratur”? Och om begreppet ”judisk litteratur” är svepande, hur kan man då tala om ”judisk översättning”?

Just frågan om begreppet judisk översättning öppnar *Jewish Translation – Translating Jewishness*. Innebär det att översättaren själv måste vara jude, verka i en judisk kulturmiljö eller ansluta sig till en särskild judisk översättningsfilosofi? Översättningsteoretikern Gideon Toury (1942–2016) menade att judisk översättning inte bara inbegriper arbeten kopplade till judiska språk, utan även översättningar mellan två icke-judiska språk, om textens ämne eller persongalleri uppvisar ”en judisk karaktär”. Naomi Seidman, professor i judiska studier, talar om en typisk judisk inställning till översättning: strävan efter att föra läsaren närmare källtexten. Föreliggande antologi lämnar dock skyndsamt frågan om översättnings ”judiskhet” därhän och låter sig ledas av sociologen Zygmunt Baumans (1925–2017) ord: ”Översättning är en process av självskapande och ömsesidigt skapande; [...] men om översättande skapar den översatta texten, översätter det också översättaren.”

I Baumans anda behandlar antologins författare översättning som en central judisk kulturell praktik och utforskar dess roll i diasporan och i byggandet av en judisk stat. Essäerna undersöker hur översättning gett näring till judisk kultur, byggt broar till den kristna och muslimska världen och definierat de flytande gränserna mellan judisk självuppfattning och den Andre. Eftersom översättning, med Baumans ord, utgör kulturens mötespunkt och gränsland, syftar antologin till att utforska hur den använts som verktyg för att konstruera bilden av ”oss” och ”dem” – ett gränsöverskridande som tillåter både vänskapligt utforskande och fientligt intrång.

Essäerna sorteras under fyra delar, varav den första delen som behandlar biblisk